

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ЖАҲОН ТАРИХИ КАФЕДРАСИ

ЖАҲОН ТАРИХИНинг ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА МИҶЁСИДАГИ ОНЛАЙН
ИЛМИЙ-АМАЛИЙ АНЖУМАН

МАТЕРИАЛЛАРИ

БУХОРО-2020

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ЖАҲОН ТАРИХИ КАФЕДРАСИ

ЖАҲОН ТАРИХИНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

*мавзусидаги Республика миқёсидаги онлайн
илемий-амалий анжуман*

МАТЕРИАЛАРИ

БУХОРО – 2020

ЖАҲОН ТАРИХИНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

Илмий – амалий анжуман Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги тасарруфидаги олий таълим ва илмий-тадқиқот муассасаларида 2020 йилда Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 7 февралдаги № 56-ғ сонли фармойиши асосида Бухоро давлат университетида 2020 йилнинг 24 сентябрь куни “Жаҳон тарихининг долзарб муаммолари” мавзусида Республика миқёсида онлайн илмий-амалий анжумани белгиланган тадбирларни амалга ошириш мақсадида ўтказилди.

МАСЬУЛ МУҲАРРИР:

Ҳайитов Ш.А. – Бухдан профессори, тарих фанлари доктори

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Бухоро давлат университети ректори,
иктисод фанлари доктори , профессор

О.Х.Хамидов

Илмий ишлар ва инновациялар бўйича проректор, иктисод
фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD,)доцент

О.С.Қаҳхоров

Тарих ва маданий мерос факультети декани в.в.б.

Ж.Р.Жўраев

Жаҳон тарихи кафедраси мудири, тарих
фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент

О.Р.Рашидов

Жаҳон тарихи кафедраси доценти,
тарих фанлари номзоди

К.Ж.Рахмонов

Бухоро тарихи кафедраси ўқитувчisi,
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Д.М.Жамолова

Тўплаб нашрга тайёрловчилар:

Рашидов О.Р. – Жаҳон тарихи кафедраси мудири, т.ф.ф.д., (PhD), доц.

Жамолова Д.М. – Бухоро тарихи кафедраси ўқитувчisi, т.ф.ф.д., (PhD)

Ҳайитов Ж.Ш. – Жаҳон тарихи кафедраси ўқитувчisi, т.ф.ф.д., (PhD)

**Илмий-амалий анжуман материалларида чоп этилаётган
мақола ва тезислардаги матн, манба ва адабиётлар учун
муаллифларнинг ўзлари масъулдирлар**

ибодатхоналар, музей ва кўзргазмаларга ташриф буюришни ўз ичига олади. Бундай турдаги диний туризм мотивацияси ўта тақводор зиёратчилар зиёратидан тубдан фарқ қиласи.

Бугунги техник тараққиёт ва глобаллашув даврида мамлакатлар, одамлар узвий боғланган, дунёнинг исталган ўлкаси бир қадамдек. Шу боис туризм энг катта соҳалардан бирига айланди. Мутахассислар тилида туризм тутамайдиган нефт деб аталади. Айрим мамлакатларда иқтисодиёти тўлалигача сайёҳлик индустрисига қурилган. Таҳлилларга кўра одамлар самолоётда учиш вақти соатгача бўлган ўлкаларга энг кўп саёҳат қиласи. Ўзбекистон атрофида бундай масофада 60 га яқин давлат, 3 миллиард аҳоли бор. Бу улкан туризм бозори деганидир. Ўзбекистон туризм саноатида зиёрат йўналишининг алоҳида ўрни мавжуд. 1991 йилдан бошлаб мамлакатимиизда туризмнинг мазкур турини ривожлантириш бўйича маҳсус дастурлар ишлаб чиқилиб, амалиётта тадбиқ этилмоқда. Бугун Ўзбекистон, унинг мусулмон цивилизациясига ҳисса қўшган қадимий шаҳарлари дунё зиёрат туризми марказлари сифатида эътироф этилмоқда.

Зиёрат туризми замонавий тушунча бўлишига қарамай, унинг илдизлари узоқ тарихга бориб тақалади. Тарихий тараққиёт даврларини босиб ўтган зиёрат бугун трансформациялашган ҳолда намоён бўлмоқда ҳамда иқтисодиётнинг муҳим тармоғига айланди.

АДАБИЁТЛАР:

1. Бирюкова Е. В. Религиозный туризм в территориальной рекреационной системе ЦЧР. Ученые записки Крымского федерального университета имени В. И. Вернадского. География. Геология. Том 3 (69). № 1. 2017 г. -С.20.
2. Глушко А.А., Сазыкин А.М. География туризма. – Владивосток.: изд.Дальневосточного университета, 2002.-С.55.
3. Основные виды туризма: учебно-методическое пособие для высшего профессионального образования / Е.Н. Артемова О.Г. Владимирова. – Орел: ФГБОУ ВПО «Госуниверситет - УНПК», 2015. – С.87; Российский энциклопедический словарь “Туризм” (под редакцией С.Ю.Житенёва). – М.: Институт Наследия, 2018. –С.265.

ЖАҲОН ТАРИХИНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

4. Есикова Е.В. Характеристики паломнического туризма // Вестник Воронежский институт высоких технологий. 2017 г. № 1(20).162.
5. Нуртазина Н.Д. Религиозный туризм в Казахстане: история и современные проблемы // Современные проблемы сервиса и туризма. №4 / 2009. -С.32.
6. Христов Т.Т. Религиозный туризм. –М.: ACADEMA.2005.-С.9.
7. Квартальнов В. А. Культурный туризм во имя мира и развития: вступление в XXI век // Культурный туризм для мира и развития: Сб. докл. и тез. междунар. науч. конф. – М.,2000.-С.19.
8. Бугрий Е.В. Некропольный туризм: зарубежный опыт //tourlib.net.
9. Сенин В.С. Организация международного туризма: учеб. / Сенин В.С. М.: Финансы и статистика, 2003. 400 с.
10. Основные виды туризма: учебно-методическое пособие для высшего профессионального образования / Е.Н. Артемова О.Г. Владимирова. – Орел: ФГБОУ ВПО «Госуниверситет - УНПК», 2015. – С.86; Панченко С.А. Культурологические аспекты паломничества // International Science Project. - 2017. - №4. - С.67.
11. Панченко С.А. Культурологические аспекты паломничества // International Science Project. - 2017. - №4. - С.68.

Х АСР БОШЛАРИДА БУХОРО АМИРЛИГИ АҲОЛИСИНИНГ ҲАЖ ЗИЁРАТИ

Айматова З.Ф

БухарДУ, Жаҳон тарихи кафедраси ўқитувчиси

XX аср бошларида Бухоро амирлигидаги зиёратчилар манзилларига асосан турк, юнон, форс флоти кемаларида етиб боришган. 1901 – 1903 йилларда зиёратчилар Макка ва Мадинага юнон кемаларидан “Элли”, “Гермес” ларда ва турк кемаси “Абдул Қодир”да етиб борганлиги ҳақида маълумотлар мавжуд. Ўша пайтда зиёратчилар хизматида рус флотининг “Олег” номли кемаси ҳам бўлган. “Гермес” номли юнон кемасида 1901 йилнинг 1 июнида Макка ва Мадина ҳажи зиёратидан Одесса портига қайтиб келган Бухоро амирлиги фуқароларидан 9 киши ҳақида маълумот берилади.

Ҳаж зиёратига борган бухоролик мусулмонларнинг сафар пайтида вафот этиб қолиши, бедарак йўқолиши, йўлтўсар ва қароқчилар томонидан таланиши, ёки амирликка қайтмай, Арабистонда ва бошقا Шарқнинг бирон-бир мамлакатида муқим яшаб қолишлари билан боғлиқ маълумотлар ҳам тўплаб борилган. 1902 йилнинг 30 августида Одесса портидаги карантин округи бошлиғи Моссанский томонидан Бухоро амирлиги Россия сиёсий агенти номига юборилган хабарда: “Бухоро фуқаролари бўлган Одилбой Фозилбоев ва Бекмуродбой Боймуродбоевлар Макка ҳажидан қайтиб келаётганларида “Абдул Қодир” номли турк кемаси капитанининг маълумотича, Сувайиш каналидан Феодосияга қараб йўлга чиқилган пайтда вафот этишган. Уларнинг жасадлари денгизга ташланган, вафот этганлардан ҳеч қандай пул ва қимматбаҳо буюм қолмаганлиги маълум қилинади. Иккинчи бир ҳаж сафарига вафот этганлар билан боғлиқ ҳужжатда: 1904 йилда Жидда шаҳрида вафот этган ҳожилардан Ойгулой Қобулбой қизи, Ҳудоберди Раҳимберди ўғли, Остонқул Дубилбой ўғли, Ҳошим Абдулазиз ўғли, Ҳожи Ҳудойберди Раҳмонберди ўғли, Тўхтамурод Абдулхолик ўғли, Ҳожихон Мурод Сўфи Ҳақберди ўғли, Ҳожи Аҳмад Шарифбой ўғли сингари 8 кишининг исм – шарифи қайд қилинади.

Бухоро амирлигининг Қушбегиси ва Бухородаги рус сиёсий агентига 1907 йил 17 марта йўлланган маълумотномада: “Бухоро фуқароси Ҳўжа Абдураҳим Орифбоев Макка ҳажидан қайта туриб касалланиб қолган. Қрим – Кама (Феодосия)да даволанган. Орифбоев соғайганидан сўнг, ўз ҳамроҳлари билан Севастополга қараб йўлга чиққан, улар ушбу шаҳардан Ростов шаҳрига етиб келишган. Ростовда йўқолиб қолган Орифбоевни излаган дўстларидан бири Туркия фуқароси Аҳмад афанди Ҳожи Ҳасанов рус жандармларидан битта зиёрачи поезд остида қолиб, оёғидан ажralганлиги, унинг ташки белгилари баланд бўйли, қора соқолли, оқ саллали, сарт (ўзбек) эканлиги ҳақида маълумотнома олган. Орифбоевнинг қариндошларига ушбу маълумотномани кўрсатиш ва Жиддадаги рус ваколатхонасида 400 сўм миқдорида маблағи сақланаётганлигини хабар бериш сўралади. Чор Россиянинг мустамлакачилик сиёсати ҳамда икки ёқлама зулм ва бошقا сабабларга кўра Макка ва Мадина ҳажи зиёратига кетган айрим бухороликлар ортларига қайтишмаган.

ЖАҲОН ТАРИХИНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

1905 йилнинг 15 сентябрида Жиддадаги(Саудия Арабистони) рус ваколотхонаси вакили Бухоро рус сиёсий агентлигига берган маҳфий хабарида: “Жиддада ўзини Бухоро фуқаролари деб ҳисоблайдиган 15 – 20 тагача шахслар истиқомат қиласидилар. Улар Туркия ҳукумати билан яхши алоқада. Ушбу шахслар хизматида бўлган яна бир неча ватандошлари бор” – деб маълумот берилади. XX асрнинг бошларида асли хўжандлик бўлган Абдурашид Хўжа Эшон ҳаж сафарига кетиб ватанига қайтмайди. 1903 – 1905 йилларда Арабистондан Туркияга кўчиб ўтади. Абдурашид Хўжа Эшон Туркияда сандиқсоз уста, тижоратчилик каби касблар билан шуғулланиб кун кўрган.

Сиртдан қараганда Макка ва Мадина ҳажини ихтиёр қилган амирликдан йўлга чиққан зиёратчиларга чор Россияси ҳукуматининг “маҳсус портлар очиш”, “маҳсус кемалар қўйиш” ҳожиларни “йўлтўсар ва қароқчилардан ҳимоя қилиш”, “пули, буюмлари ва мол – мулки, жонини асраш” каби ҳаракатлари ижобий жиҳатлардек бўлинниб кўринади. Бироқ, Россия империяси ва мустамлакачилар маъмуриятининг бу соҳадаги фаолияти “мазлум халқларни асоратда сақлашга қаратилган эди”. Аввало, туркий халқлар билан узоқ асрлардан буён иқтисодий ва маданий алоқаларда бўлган Туркия ва Эрон орқали ҳаж зиёрати ўтиб қайтишнинг олдини олиш орқали Россия империяси хавфсизлигини мустаҳкамлаш ҳамда мусталакаларда озодлик ва мустақиллик учун кураш ғояларини тарқалишига йўл қўймаслик мақсади кўзланган эди. Бухоро амирлиги ва Хива хонлигидан 1910 йилларда зиёратчиларнинг Жидда – Бомбей (Хиндистон) қулай ва арzon сув йўли билан ўз юртларига қайтиш ҳаракатида бўлганликлари ҳам Россия ҳукуматини ташвишга солган. Жиддадаги Россия бош элчиси “Константинополь ва Феодосияга йўл олган рус кемаларининг чипта нархи 5 ва 8 лира, турк кемаларники эса, 2,5 ва 6 лира, Бомбей Жиддадан 10 кунлик йўл бўлишига қарамай бор – йўғи чипта нархи 2 рупия... Баъзи бир моддий жиҳатдан қийналган зиёратчилар Бомбейга текин ҳам етиб борадилар. Уларга инглиз кемаларида етарли шарт – шароитлар яратилган. Инглизлар яқинда (1905 йил) ҳар бир зиёратчидан Бомбейгача бор – йўғи 2 рупия оладиган етти саккизтагача кемалар қатновини йўлга қўйдилар... Зиёратчилар кутиб турмасдан тезда йўлга чиқадилар. Жиддада инглизларнинг таъсири кучли... Рус

Файзуллаева М.Х. Антропология оламида инсон ва таом	59
Орзиев М.З. Туркистон ва Бухорода Эрон матбуотининг тарқалиши (XX аср бошлари).....	63
Джураев Ҳ. Ҳ. Араб ёзувидаги нодир қўлёзма манбаларни моддий-техник маълумотларига қараб таҳлил этишининг долзарбилиги	68
To'rayeva G. B. O'rta osiyoning moddiy madaniyati va san'ati tarixini o'rgangan arxeologik ekspeditsiyalar	72
To'rayev A. I. Buxoro vohasiga ko'chib kelgan turkmanlarning oila-nikoh munosabatlari.....	75
Ахматов А. Ўзбек матбуотида иккинчи жаҳон урушининг ёритилиши	78
Маҳаммадиева С. Марказий осиёнинг ўрта асрларда аҳолиси ва этник таркибининг ўрганилиши.....	81
Tilavova Sh.S. Amir Shohmurod faoliyati davrida Buxoro amirligida ijtimoiy- iqtisodiy va siyosiy hayot.....	87
Раджабов О. XIX аср Британия тарихшунослигига “Катта ўйин” масаласи ва либерал тарихшунослик	92
Sharipov U.O. Qayumov T.T. Jahon tarixi fani mavzularini o'tishda innovatsiya (Ilmiy tadqiqot yangilik)larni joriy etishning amaliy ahamiyati	97
Хомиджонова М. Некоторые суждения о возникновении науки антропологии	101
2-ШЎЙБА ЖАҲОН ЦИВИЛИЗАЦИЯСИ ВА МАРКАЗИЙ ОСИЁ:	
ТАРИХ ВА ҲОЗИРГИ ЗАМОН	
Иноятов С. Жаҳоний шуҳрат соҳиби: шоир, матбуотчи, табиб ва жаҳонгашта сайёҳ.....	109
Jaimee K. Who are the shaybanids?	114
Рашидов О.Р. Маҳмуд Аз-Замахшарий илмий меросининг жаҳон тамаддунига қўшган ҳиссаси.....	121
